Голові разової спеціалізованої
вченої ради Запорізького національного
університету, доктору наук із соціальних
комунікацій, професору, завідувачу
кафедри соціальних комунікацій та
інформаційної діяльності Запорізького
національного університету
Березенко Віті Віталіївні

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора наук із соціальних комунікацій,
в.о.завідувача кафедри журналістики та публічних комунікацій
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
Бутиріної Марії Валеріївни
на дисертацію Гавловського Дмитра Володимировича «Інформаційні технології маніпуляції та пропаганди періоду російської агресії в Україні»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
(PhD) з галузі знань Журналістика зі спеціальності 061 Журналістика

Актуальність дисертаційної роботи. В умовах гібридної війни Росії проти України триває пропагандистська діяльність країни-агресора, націлена на різні аудиторії. Варіативність маніпулятивних засобів, які забезпечують пропагандистський вплив, вимагає від дослідників соціально-комунікаційних прикладних технологій їх наративної ідентифікації, типологізації за набором значущих параметрів – коду, каналу, концепту, рецептивного й емотивного чинників, та осмислення в медіаосвітньому контексті. Застосування комунікаційної парадигми в аналізі пропагандистських наративів оприявнює особливості їх проєкції у різних типах інформаційного простору. Саме такий підхід реалізує у своєму дослідженні Д.В. Гавловський, чітко зазначаючи, що «інформаційний простір перестав бути лише середовищем передачі новин і перетворився на один із ключових інструментів ведення війни (С.14).

Характер медіапрезентації подій значною мірою визначає сприйняття їх аудиторією та через кумулятивний ефект може впливати на формування уявлень про події, їх причини й наслідки. Особливо важливим це стає в умовах інформаційного протистояння, коли різні інформаційні простори можуть пропонувати аудиторіям відмінні інтерпретації одних і тих самих реалій. Засобами пропагандистського впливу Росія вже тривалий час підтримує альтернативну політичну реальність зі своїм порядком денним та медіаоптикою,

що визначає настанови на сприйняття та поведінкові патерни масової аудиторії. Тож актуальність дослідження, сфокусованого на вивченні інформаційних технологій маніпуляції та пропаганди періоду російської агресії в Україні, не викликає сумнівів.

Дисертаційна робота Гавловського є багатогранною, панорамною за рівнем охоплення релевантних темі й об'єкту дослідження джерел, оригінальною за концепцією, умовиводами та практичними розробками.

Автор пропонує метааналіз великої кількості емпіричних даних провідних медіааналітичних платформ, що підсилює надійність оцінок і статистичну переконливість наукового дискурсу.

Дисертант слушно структурує своє дослідження, виокремлюючи у ньому теоретичні, методологічні, емпіричні й практично-прикладні блоки, які наскрізно, на різних рівнях, розкривають тему маніпуляцій та пропаганди.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів

Достовірність отриманих результатів дослідження забезпечується комплексним підходом до збору та аналізу емпіричних даних, що включає використання низки валідних методів дослідження, таких як вторинний аналіз даних, аналітико-синтетичне опрацювання матеріалу, порівняння, індуктивно-дедуктивний метод, системний аналіз, контент-аналіз із елементами дискурс-аналізу, операціоналізації теоретичних положень, емпіричне тестування, кількісного аналізу отриманих даних. Вказані методи повною мірою відповідають логіці авторської рефлексії, є релевантними й репрезентативними щодо мети й завдань дослідження. Результати, наведені в теоретичному розділі дослідження, базуються на ретельному вивченні 235 українських та зарубіжних наукових джерел, що підтверджує теоретичну ґрунтовність дисертаційної роботи.

Емпіричне дослідження спирається на великий масив даних медіааналітичних та фактчекінгових платформ періоду 2022-2026 років. Усього опрацьовано 28 позицій, серед яких аналітичні звіти, результати моніторингів, дані емпіричних досліджень, що дозволило автору виокремити 22 стратегічні наративи російської пропаганди і зрупувати їх за 4 базовими меседжами.

Наукову новизну дисертаційного дослідження визначає передусім поєднання масштабного вторинного аналізу та систематизації емпіричних даних українських та міжнародних медіааналітичних та фактчекінгових платформ за 2022-2026 рр. із розробленням та експериментальною перевіркою медіосвітньої моделі протидії маніпулятивною пропагандистському впливу. Опрацювання значного масиву документованих кейсів дало змогу автору узагальнити технології маніпуляції та пропаганди, диференціювати їх за рівнями впливу на аудиторію, трансформувати результати емпіричного аналізу в систему практичних інструментів виявлення маніпулятивного та пропагандистського

контенту. Вагомим елементом новизни є експериментальна апробація запропонованого інструментарію та кількісне оцінювання його результативності за допомогою претесту й посттесту. Тож новизна роботи полягає не стільки в окремих класифікаціях чи адаптації відомих методик, скільки в їх системному поєднанні в емпірично обґрунтовану модель формування інформаційної стійкості аудиторії.

Оцінка структури та змісту дисертації

Структура дисертаційної роботи є чіткою й логічною. Вона репрезентативно відтворює всі етапи авторської наукової рефлексії над об'єктом і предметом дослідження. Робота містить вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел і додатки.

У ***першому розділі*** автор панорамно розкриває теоретико-методологічні засади дослідження інформаційних технологій маніпуляції та пропаганди, простежуючи розвиток відповідної наукової проблематики від класичних концепцій масової психології, теорії пропаганди та масової комунікації до сучасних досліджень цифрового інформаційного впливу. На схвалення заслуговує широкий спектр опрацьованих наукових джерел, що дало змогу авторові показати спадкоємність між класичними та сучасними підходами до осмислення цих явищ та обґрунтувати міждисциплінарність наукового дискурсу щодо пропаганди.

У розділі аналітично репрезентовано праці дослідників, які сформулювали фундаментальні підходи до вивчення масової свідомості, пропаганди, маніпулятивного впливу, переконання, фреймінгу, наративних та міфологічних механізмів, а також сучасних диджитальних форм впливу. Водночас безперечно цінним є включення до теоретичного поля дослідження напрацювань українських вчених у галузі соціальних комунікацій, що дає підстави розглядати заявлену проблематику саме в соціокомунікаційному вимірі.

Погоджуємося з думкою автора про необхідність розгляду сучасних інформаційних технологій, маніпуляцій та пропаганди з урахуванням їхньої історичної тяглості та водночас технологічно мінливості. Такий підхід дає змогу простежити, як усталені механізми впливу набувають нових форм у цифровому медіасередовищі, змінюючи способи поширення, масштабування та адаптації пропагандистського контенту. Позитивно оцінюємо здійснене в розділі концептуальне розмежування понять «маніпуляція» та «пропаганда». Автор обґрунтовує розуміння маніпуляції як прихованої складової пропагандистського впливу, водночас трактуючи пропаганду як більш широке соціальне явище з варіативним функціоналом. Запропоноване розмежування створює переконливу концептуальну основу для подальшого аналізу конкретних інформаційних технологій.

У ***другому розділі*** автор переходить від теоретико-методологічного осмислення проблематики до системного аналізу інформаційних технологій маніпуляцій та пропаганди в умовах російської агресії проти України. Емпіричну основу дослідження становлять матеріали українських та міжнародних спеціалізованих інституцій, опрацьовані методом вторинного аналізу даних із урахуванням особливостей та обмежень джерел. Вибір типу аналізу і достатньою мірою обґрунтоване звернення до тріангуляції джерел з огляду на те, що «жодна окрема інституція не охоплює всього спектра зовнішнього впливу» (С.97) є вагомим методологічним здобутком вказаного розділу. Позитивно оцінюємо також систематизацію ворожих пропагандистських наративів.

Автор виокремлює 22 стратегічні наративи та узагальнює їх у межах чотирьох базових меседжів, що дає можливість виявити стійке смислове ядро пропагандистського впливу за незначного розмаїття ситуативних повідомлень. Надзвичайно важливим для стратегії дослідження є встановлення взаємозв'язку між окремими меседжами та наративами. Автор показує їхню комбінаторність і здатність до синергії впливу, що дає підстави розглядати пропаганду як комунікаційну систему взаємопов'язаних смислових конструкцій, адаптованих до різних інформаційних приводів. Окремо варто відзначити запропоновану систематизацію інформаційних технологій за рівнем залученості людини до реалізації впливу на класичні, змішані та новітні. Такий підхід дає можливість простежити трансформацію інструментарію пропаганди від традиційних форм до цифрових та автоматизованих способів впливу.

У ***третьому розділі*** автор переходить до емпіричного дослідження новітніх практик використання інформаційних технологій маніпуляції та пропаганди. На схвалення заслуговує розмежування умов вільного та обмеженого доступу до мережі Інтернет як чинника, що визначає специфіку реалізації маніпулятивно-пропагандистського впливу. Важливим є висновок автора про те, що сам по собі вільний доступ до інформації на забезпечує стійкості аудиторії. Визначальними передумовами такої стійкості виступають медіаграмотність та інформаційна гігієна. Це твердження органічно пов'язане з подальшим аналізом специфіки FIMI та форм впливу на зовнішню аудиторію. Цінним здобутком розділу є систематизація практик пропагандистського впливу за різних режимів функціонування інформаційного простору.

Автор показує відмінність між складними, варіативними та технологічно насиченими формами впливу у відкритому середовищі і прямолінійними та жорстко контрольованими формами за умов обмеження доступу до інформації. Окремо увагу привертає виявлення щонайменше дев'яти комплексів субнаративів, поширюваних у відкритому інформаційному середовищі, а також характеристика особливості пропагандистського впливу на різні типи територій і аудиторії.

На підтримку заслуговує аналіз трансформації інформаційних технологій під впливом штучного інтелекту. Дисертант обґрунтовано акцентує на таких його характеристиках, як масштабованість, варіативність, персоналізація, зниження вартості виробництва контенту. Погоджуємося із висновком шановного автора про амбівалентність штучного інтелекту, який може використовуватися як для посилення маніпулятивного впливу, так і для його виявлення та протидії. Окремо варто відзначити висновок про те, що розвиток цифрових технологій частково нівелює традиційне розмежування відкритого і закритого інформаційних середовищ. Дійсно, через алгоритмічне формування інформаційних бульбашок та «ефектів ехокамер» окремі сегменти аудиторії за формально вільного доступу можуть опинятися в інформаційно обмеженому середовищі. Цей результат розширює запропоноване автором розуміння залежності між режимом доступу до інформації та чутливістю аудиторії до пропагандистського впливу.

Важливим здобутком розділу є також зведений каталог стратегічних наративів та субнаративів періоду повномасштабного вторгнення, систематизований за чотирма базовими меседжами. Цінним є і встановлення історичної тяглості цього наративного корпусу через соціальні міфи етнічного мовного, культурного, історичного та конфесійного типів, а також виявлення його трансформації протягом повномасштабної війни при збереженні базового смислового каркасу.

У ***четвертому розділі*** дослідження автор здійснює екстраполяцію концептуальної розробки теми у практично-прикладну площину медіаосвіти, пропонуючи багаторівневу модель протидії маніпуляції та пропаганді в умовах гібридної війни Росії проти України. Підтримуємо думку шановного автора про особливу вагомість індивідуального рівня рецепції впливу (С. 201 дисертації). Уявлення про індивіда як точку входу для маніпуляції актуалізує потребу в індивідуальних практиках набуття низки медіаосвітніх навичок – критичного мислення, інформаційної гігієни, аналізу наративного впливу у довгостроковій перспективі тощо. Важливо, що Д.В. Гавловський підкріплює розроблену модель комплексом прикладних інструментів, які дозволяють досягти високого рівня медіаграмотності респондентів. Вказана модель достатньою мірою апробована і може застосовуватися в медіаосвітніх цілях серед різних аудиторій.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати проведеного дослідження знайшли своє відображення у 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, що належать до категорії «Б» згідно з Переліком наукових фахових видань України, що підтверджує їх відповідність високим стандартам національної наукової спільноти. Окрім цього, підготовлено й опубліковано 13 матеріалів конференцій, які сприяють поширенню основних положень і результатів дослідження серед наукової спільноти та фахівців-практиків.

Дотримання вимог академічної доброчесності. На основі проведеного аналізу тексту дисертації встановлено, що здобувач дотримався вимог академічної доброчесності. У роботі наведено належні посилання на згадані джерела інформації у випадках використання тверджень, напрацювань, даних та ідей інших дослідників, а також виконано всі вимоги чинного законодавства щодо авторського права. Ці висновки підтверджують результати перевірки рукопису дисертації Гавловського Дмитра Володимировича за системою StrikePlagiarism.com.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Отримані результати та висновки дослідження Д.В.Гавловського мають виразне теоретичне й практичне значення. Теоретична значущість, зокрема, обумовлена вагомим внеском автора у розвиток теорії і методології вивчення впливу комунікаційних інструментів гібридної війни. Практичне значення роботи пов'язане із розробкою моделі протидії впливу маніпуляціям та пропаганді, яку автор вдало розмикає у практичній площині, демонструючи її прикладну застосовність та універсальність у різних медіаосвітніх середовищах.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Аналіз змісту анотації підтверджує її відповідність ключовим положенням, поданим у тексті дисертації. Автор чітко і лаконічно окреслив основні результати роботи. Анотація представлена українською та англійською мовами і відповідає всім актуальним вимогам.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертацію, необхідно відзначити, що вона містить окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації під час захисту:

1. Слушно вказуючи на еволюцію ворожих наративів (С. 71 дисертації), відправною точкою її другого етапу автор називає події в Бучі. Викриття російських злочинів змусило країну-агресора змінити семантику, засоби й канали пропагандистського впливу. Саме в цей період сформувався інститут Z-воєнкорів, які мімікрували під професійних журналістів опозиційного спрямування і працювали суто в мережевому просторі, спираючись на горизонтальні контентні потоки. Фактично вони утворили альтернативний дискурс для внутрішньої російської аудиторії, нечутливої до офіційної пропаганди. На нашу думку, розкриття цього феномену в контексті вивчення «соціокомунікаційних механізмів функціонування та еволюції інформаційних технологій маніпуляції й пропаганди в умовах повномасштабної російсько-української війни (2022–2026 рр.)» (С.17) могла б збагатити дослідження.
2. Привертає увагу висновок автора про здатність пропагандистських наративів до комбінування та взаємного підсилення залежно від

інформаційного контексту. Вважаємо, що цей аспект міг би отримати додаткове теоретичне осмислення через призму теорії соціальних систем Нікласа Лумана, зокрема запропонованих ним концептів самореференції та інореференції комунікативної системи. Такий підхід дозволив би глибше пояснити механізм інтердискурсивності пропаганди. Зазначене, однак, розглядаємо передусім як перспективу подальшого розвитку запропонованої автором концепції.

3. Певний спротив викликає віднесення бінарної опозиції Свій/Чужий до «специфічно політичного протиставлення» (С. 57), адже це давня універсальна структура, яка є базовою диспозицією для категоризації дійсності та формування світоглядних орієнтирів, відома ще з часів протосоціуму і досліджена, перш за все, у дискурсах антропології, культурології та лінгвістики. Наголос на цій сенсотвірній структурі, що значною мірою уґрунтовує пропагандистський дискурс і забезпечує його ефективність, може бути увиразнено зверненням до феномену трайбалізму – племенневого мислення, яке надзвичайно актуалізувалося у цифрову епоху й міцно увійшло в структури медіаполітичної системи глобального соціуму.
4. Метод претесту й посттесту, використаний автором для емпіричної перевірки запропонованого медіаосвітнього інструментарію міг би бути більш переконливо й повно концептуалізований завдяки зверненню до практики пребанкінгу, передбачає «підготовку «імунної відповіді» рецептивної сфери людини на облудний чи маніпулятивний контент відповідно до біологічної аналогії процесу імунізації» (Бутиріна М.В. ««Щеплення» від фейків: пребанкінгові технології у формуванні медіакомпетенції». Соціальні комунікації у становленні та розвитку української державности та громадянського суспільства. Стратегеми, наративи, технології та смисли : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя : ЗНУ, факультет журналістики, 2022. 268 с.).
5. Потребує уточнення й упорядкування опис методів дослідження, зокрема спостерігається певна неузгодженість у їх називанні та зазначенні ієрархії. На сторінці 98 серед застосованих методів зазначено «контент- та дискурс-аналіз», тоді як на сторінці 101 дисертації методологічну основу розділу визначено як «поєднання вторинного аналізу даних, якісного контент-аналізу з елементами критичного дискурс-аналізу». Тож виникають питання щодо співвідношення цих понять. Чи є вторинний аналіз даних окремим методом чи характеристикою способу роботи з емпіричним матеріалом? Чому на сторінці 98 не конкретизовано, що контент-аналіз є

якісним, а дискурс аналіз - критичним і які саме елементи критичного дискурс-аналізу застосовані у дослідженні?

Загальний висновок. Загалом дисертаційна робота Гавловського Дмитра Володимировича «Інформаційні технології маніпуляції та пропаганди періоду російської агресії в Україні» на здобуття ступеня доктора філософії (PhD) зі спеціальності 061 Журналістика є самостійною, оригінальною, завершеною науковою працею, в якій розроблено й експериментально апробовано багаторівневу медіаосвітню модель протидії інформаційним технологіям маніпуляції та пропаганди. Дисертація відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а також «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, що дає підстави до присудження Гавловському Дмитру Володимировичу наукового ступеня доктора філософії (PhD) зі спеціальності 061 Журналістика.

Офіційний опонент –
доктор наук із соціальних комунікацій,
в.о. завідувача кафедри журналістики
та публічних комунікацій, професор
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка» Марія БУТИРІНА

Підпис Бутиріної М.
засвідчую:
вчений секретар
Вченої ради
Калюжна
09.10.2026

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» І.К. 02070743